
Posvetovanja

Simpozij **1989 als Zäsur für die Betrachtung von Diktaturerfahrungen im 20. Jahrhundert – auch im Unterricht?** 26.–28. maj 2011, Berlin in Teltow

MitOst, »Društvo za jezikovno in kulturno izmenjavo v Srednji, Vzhodni in Jugovzhodni Evropi«, ima sedež v Berlinu in se v prvi vrsti ukvarja s projektnim delom na področju sporazumevanja med narodi in civilnodružbenega angažiranja. Deluje mednarodno in ima člane v 40 državah. Med 26. in 28. majem 2011 je MitOst organiziral mednarodni simpozij na temo »*Leto 1989 kot prelom v gledanju na diktature v 20. stoletju – tudi pri pouku?*«. Za izraz »diktatura« so se odločili iz razloga, ker lahko z njim zajamemo tudi tiste avtoritarne režime, ki jih teže vključimo v okvir katerega od totalitarizmov. Seznam predhodno prijavljenih udeležencev je obsegal imena iz številnih evropskih držav: Nemčije, Češke, Velike Britanije, Italije, Latvije, Romunije, Estonije, Ukrajine, Poljske, Madžarske, Španije, Srbije, Slovaške, Avstrije, Rusije, Slovenije, Makedonije in Francije. Srečal pa sem tudi udeleženca iz Litve. Simpozija so se udeležili številni uveljavljeni evropski strokovnjaki na področju novejših evropske zgodovine in didaktike zgodovine. Ves simpozij je bil simultano prevajan v angleščino in nemščino. Sicer pa bi za izvedbo takšnega simpozija težko izbrali primernejši kraj od Berlina, ki je poln spominov na evropske tragedije 20. stoletja, saj je bil po eni strani prestolnica nacionalsocialistične Nemčije, po drugi strani pa osrednji simbol za razdvojenost Evrope v času hladne vojne. Danes je Berlin odprto, sodobno in zeleno evropsko velemesto z vzorno urejenim javnim potniškim prometom, stičišče mnogih kultur in narodov ter prestolnica države z visoko razvito demokratično zavestjo. Teltow, kjer sta potekala druga dva dneva simpozija, je upravno sicer samostojno manjše mesto južno do Berlina, v resnici pa je z Berlinom povezano v neločljivo urbano celoto. Tudi v Teltowu so ohranjeni ostanki berlinskega zidu.

26. maja smo se udeleženci simpozija zbrali v prostorih Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur v Berlinu. Po pozdravnih nagovorih Petra Wittschoreka v imenu MitOst, dr. Anne Kaminsky v imenu Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur in dr. Ralfa Possekela v imenu Stiftung »Erinnerung, Verantwortung und Zukunft« je sledila razprava strokovnjakov o temi »*Leto 1989 kot prelom v gledanju na diktature v 20. stoletju*«, ki so se je udeležili prof. dr. Stefan Troebst (Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas), prof. dr. Bernd Faulenbach (Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur) in dr. Ljiljana Radonić (Inštitut za politično znanost Univerze na Dunaju), moderiral pa jo je dr. Ralf Possekkel. Dr. Troebst je v razpravi izpostavil problem, s katerim izrazom pravzaprav označiti dogodke v Evropi leta 1989. Ome-

nil je dva izraza, ki sta v rabi, in sicer »friedliche Revolution« in »die Wende«. Toda prvi izraz ima zaradi uporabe besede »revolucija« neprimeren prizvok, drugi pa je po njegovem vse preveč »socialističen«. Dr. Troebst je mnenja, da bi dogodke leta 1989 še najlažje opredelili s španskim izrazom »ruptura pactada«, kar v slovenščini pomeni približno »dogovorjeni prelom«. Španci ta izraz uporabljajo za označitev prehoda Španije iz Francove diktature v demokracijo. Pri tem je zanimivo, da so si Poljaki, ko so ustanovili sindikat Solidarność, za zgled vzeli prav Špance. Vendar je po drugi strani v španski družbi vse od konca Francove diktature prisotna velika dilema, ali naj se molči o preteklosti in ali naj obstaja amnestija za storilce. Seveda pa tudi s tem španskim izrazom ne moremo v celoti zajeti dogajanja v Evropi leta 1989, saj je obstajala tudi takšna nasilna izjema, kot je bila Romunija. Dr. Faulenbach je omenil, da v zgodovini težko najdemo primerjavo za t. i. evropski prelom v letih 1989–1991 (»europäische Zäsur 89–91«). Po njegovem bi bila mogoče še najboljša primerjava leto 1848. Sicer pa je stanje razprav o diktaturah oz. totalitarizmi v 20. stoletju v različnih državah različno. Pri tem je izpostavil besede dr. Timothyja Gartona Asha, da so Nemci »trajni svetovni prvaki« v soočanju z lastno preteklostjo. Tudi soočanje s holokavstom je po letu 1989 v Nemčiji dobilo nov zagon. Vse te razprave o diktaturah v Evropi sicer potekajo nacionalno, toda po mnenju dr. Faulenbacha ne morejo več potekati ločeno, temveč mora pri tem obstajati sodelovanje, diskurzi se morajo zblížati. V zvezi s tem obstajajo tudi regionalne diferenciacije: tako se npr. diskurzi v Franciji in Veliki Britaniji nekoliko razlikujejo od tistih v Jugovzhodni Evropi, Vzhodni Evropi ali Rusiji. Te regionalne diferenciacije so t. i. srednja raven diskurzov. Razprave o tem pa bi se morale poglobiti tudi na vseevropski ravni. Dr. Troebst in dr. Faulenbach sta se dotaknila tudi vprašanja primerjav med posameznimi totalitarizmi, pri čemer sta na primeru Nemčije izpostavila, da se nacionalsocializma ne sme »relativizirati«, enako kot se diktature Enotne socialistične partije Nemčije (SED) ne sme »bagatelizirati«. Dr. Radoničeva pa je ob tem postregla z nekaterimi skupnimi značilnostmi totalitarizmov. Pozneje se je s svojimi vprašanji in mnenji v razpravo vključilo tudi občinstvo, pri čemer je med drugim dr. Heike Christina Mätzing (Oddelek za zgodovino na Tehnični univerzi Braunschweig) pozvala, da naj tovrstne razprave služijo predvsem zaščiti demokracije, ne pa teoretiziranju o totalitarizmih.

27. maja so se na simpoziju najprej zvrstili trije krogi razprav strokovnjakov o gledanju na diktature oz. totalitarizme v posameznih evropskih državah ter kako v teh državah tovrstne teme obravnavajo pri šolskem pouku in v učbenikih. V vsakem krogu so bile predstavljene izkušnje treh izbranih evropskih držav. Tem trem krogom razprav so pozno popoldne sledile še delavnice.

V prvem krogu razprav strokovnjakov je o izkušnjah Nemčije spregovoril dr. Jens Hüttmann (Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur), o izkušnjah Francije PD dr. Steffen Sammler (Georg-Eckert-Institut für Internationale Schulbuchforschung Braunschweig), o izkušnjah Španije pa naj bi spregovorila dr. Concepción Naval z Univerze v Navarri, vendar se zaradi zaprtja zračnega prostora nad Evropo ob izbruhu vulkana Grímsvötn ni uspela udeležiti simpozija. Kljub temu so

prebrali povzetek njenega referata. Prvi krog razprav je moderirala dr. Mätzing. Dr. Hüttmann je omenil, da je po letu 1990 v Nemčiji obstajala zavest, da je treba zgodovino SED obdelati veliko intenzivneje, kot se je to zgodilo z zgodovino nacionalsocializma v petdesetih letih. Zgodovina DDR oziroma SED je zato danes zelo dobro obdelana. Pri tem je bilo posebej pomembno, da so bili arhivi Stasija od januarja 1992 naprej odprti, kar je omogočalo identifikacijo agentov, preučitev individualnih zgodb itd. Kljub temu pa nemški učenci relativno slabo poznajo povojno zgodovino. V anketah se je sicer 75–85% nemških učencev izreklo, da bi radi o SED vedeli več. Tudi v nemških učnih načrtih in učbenikih se je v zadnjem času zelo razširil prostor za obravnavo SED. Za to temo je na razpolago tudi zelo veliko didaktičnih gradiv. Dr. Mätzingova je pripomnila, da je vzrok za slabo poznavanje povojne zgodovine tudi v tem, da je zgodovini v nemški šoli sploh namenjena premalo prostora (npr. v realki le ena ura na teden). Zato bi na podobno neznanje naleteli tudi npr. na področju antike. Zgodovina v šoli namreč nima lobija tako kot »ekonomski predmeti«. Gre torej za vprašanje postavljanja prioritet. Poleg tega je še ilustrirala, da je za 1000 let nemškega srednjega veka namenjenega 10 šolskih ur, za obdobje nacionalsocializma pa 20 ur, zato tu nastopi težava, da se potem nemško zgodovino enači kar z zgodovino nacionalsocializma. Dr. Hüttmann je ob tem izpostavil, da bi bilo potrebnega več medpredmetnega sodelovanja pri sorodnih temah. Naslednji problem pa je videl v tem, da so šolski učbeniki v devetdesetih letih za približno 20–25 let zaostajali za stanjem raziskav. Dr. Mätzingova je tu dodala, da je v nemških učbenikih po letu 1989 obstajala perspektiva Zahodne Nemčije, tj. perspektiva zmagovalca. Po letu 2000 pa je v učbenikih prišlo do izraza spoznanje, da se z dihotomijo poraženec – zmagovalec ne pride do nacionalne enotnosti, zato se je začela podobna pozornost posvečati tako zahodnonemški kot vzhodnonemški zgodovini – toda pri tem je totalitarni element nekoliko stopil v ozadje in perspektiva žrtve diktature SED se v učbenikih ne pojavlja, kar ni dobro. Posebno težavo pa Nemcem predstavlja razmerje med nacionalsocializmom in SED oziroma kako se spopasti s tem, da sta bili v Nemčiji dve diktaturi.

Francozi nase gledajo kot na protitež zgodovini diktatur v Evropi. Zunaj tega normativnega modela pa je zgodovina Vichyja, na katero so sicer Francozi ves čas gledali kot na nekaj, kar ni tipično francosko. Soočanje z zgodovino Vichyja je v Franciji sploh velik problem. Po drugi strani pa duhove deli tudi ljudska fronta, saj se ob njej zastavljajo takšna vprašanja kot: koliko socialnih reform pravzaprav prenese gospodarstvo? Za Francoze predstavlja problem tudi soočanje z negativnimi vidiki francoskega imperializma in kolonializma. V zvezi s cezuro leta 1989 pa je dr. Sammler izpostavil, da so se v Franciji pomembni premiki v odnosu do komunizma zgodili že v sedemdesetih in osemdesetih letih, ko se je Mitterrandova socialistična vlada jasno distancirala od komunistične Vzhodne Evrope. Padec berlinskega zidu so Francozi sprejeli kot pomemben simbol za padanje meja v Evropi. Za Francoze pa je bila letnica 1989 pomembna tudi kot dvestoletnica francoske revolucije in takrat so teme revolucionarnega in kolonialnega nasilja povezali s temo nasilja v stalinizmu, komunizmu. Delale so se torej primerjave, pri čemer je močno

pridobil na pomenu pojem totalitarizem (od takrat na stalinizem ne gledajo več kot na nekaj ločenega). Dr. Sammler je tudi opozoril, da je bil do nedavna učni načrt v francoskih osnovnih šolah zelo nacionalno osredotočen, da pa se to zdaj spreminja. Poleg tega v Franciji znanost razmeroma hitro prehaja v učbenike. Naj na tem mestu dodam, da so me najnovejši francoski zgodovinski učbeniki, ki sem jih imel na simpoziju možnost prelistati, z didaktičnega vidika navdušili.

Zaradi odsotnosti dr. Navalove je bil prebran samo povzetek njenega referata o tem, kako je tema diktature prisotna v španskih učbenikih. Glavno sporočilo njenega referata je bilo, da sta španska državljanska vojna in Francova diktatura v španskih učbenikih »zamolčani« temi. S tem je zamolčana tudi perspektiva žrtve v dobi frankizma. Na simpoziju so udeležencem razdelili tudi kopije angleškega prevoda španskega učnega načrta za zgodovino v četrtem letniku obveznega srednjega izobraževanja (Educación Secundaria Obligatoria; od 12. do 16. leta starosti), ki ga je dr. Navalova poslala po elektronski pošti. Kot rečeno, v španskem učnem načrtu ni teme »frankizem«.

V drugem krogu razprav strokovnjakov je o izkušnjah Rusije spregovorila dr. Irina Scherbakowa (Memorial, Moskva), o izkušnjah Latvije mag. Danute Dūra (Muzej okupacije Latvije) in o izkušnjah Hrvaške dr. Ljiljana Radonić. Moderiral pa je prof. dr. Stefan Troebst. Dr. Scherbakowa je poudarila, da leto 1989 za Rusijo ni bila le cezura (»die Zäsur«), ampak preobrat (»der Umbruch«). V Rusiji niso imeli pojma, kako se zdaj lotiti poučevanja zgodovine 20. stoletja, ker niso imeli nobene druge tradicije, na katero bi se lahko naslonili – ničesar drugega ni bilo razen diktature. In tudi izziv, da je naenkrat na voljo več različnih zgodovinskih učbenikov, je bil zelo nenavaden. Zgodnja devetdeseta leta je zaznamovala t. i. arhivska revolucija, ko so učbeniki naenkrat temeljili na virih, kar prej niso. V učbenikih so se prvič pojavili tudi statistični podatki itd. Veliko vprašanje tistega časa se je glasilo: Zakaj je propadla Sovjetska zveza? Sicer pa so v ruski družbi takrat v ospredje stopile gospodarske težave in sploh ukvarjanje z gospodarstvom. Tako je nastal nekakšen vakuum. Konec devetdesetih let se je potem zgodil val nostalgije za Sovjetsko zvezo, pa tudi okrog carske Rusije se je razvil mit. Ljudje so čakali na močno roko, ki bo popeljala novo Rusijo iz bede. To je prešlo tudi v učbenike. Rusi so prihajali do sklepa, da je modernizacija možna le z nasiljem. Nasilje so olepševali. Današnje stanje v ruskih učbenikih je difuzna, nejasna slika preteklosti. Na eni strani je Stalin kot veliki bojevnik in vladar, na drugi strani pa je njegovo nasilje. Druga svetovna vojna je v Rusiji nacionalni mit – za Ruse je to domovinska vojna (tudi vojna proti Napoleonu je zanje domovinska vojna). Dr. Troebst je ob tem pripomnil, da se ta ruska domovinska vojna nanaša le na leta 1941–1945 in da vdor v Poljsko leta 1939 nima svojega mesta v ruski zavesti o domovinski vojni. Dr. Scherbakowa je izpostavila, da so v Rusiji veliki problemi z identifikacijo žrtev – storilec. Zelo se je uveljavilo gledanje na Stalina kot na »učinkovitega menedžerja« in temu primeren je tudi odnos do t. i. nasilne modernizacije. Sicer pa danes Stalin ni več toliko zanimiv za sodobno rusko zgodovinopisje in stalinizem sploh prehaja v ozadje zanimanja. In ravno v tem, kaj zapolnjuje ta prostor, je problem: kot je

opozorila dr. Scherbakowa, je v sodobni Rusiji vse močnejši militantni nacionalizem. Zelo je prisotna predstava, da je bila Rusija nekoč močna in da ji sosednje države niso hvaležne, a bi ji morale biti.

Izkušnja Latvije z diktaturami se je začela že leta 1934, ko je takratni predsednik vlade Kārlis Ulmanis vzpostavil nekakšno fašistično diktaturo. Sicer pa je tudi v Latviji leta 1989 nastal prazen prostor. Zgodovino je bilo treba začeti učiti znova. Današnji latvijski učbeniki prikazujejo sovjetsko okupacijo kot veliko hujšo od nacistične. V sodobni Latviji se nacionalistični pogled na zgodovino radikalizira. Pri tem ima pomembno vlogo latvijska emigracija oziroma diaspora, po mnenju katere latvijska mladina ne pozna »prave« zgodovine svojega naroda oziroma ne ve za trpljenje emigracije. Po besedah mag. Dūre v latvijskem šolskem kurikulumu obstaja interes za delitev zgodovine na nacionalno in svetovno, ker je ljudi potem lažje nacionalno indoktrinirati. Čeprav je po drugi strani nacionalno zgodovino nemogoče razložiti brez svetovne. Sicer pa je za razumevanje današnjega stanja v Latviji zelo pomembno poznati dejstvo, da je v državi le dobrih 59% prebivalcev Latvijcev, kar 15,3% prebivalcev pa je brez državljanstva. Glavne točke, o katerih imajo Latvijci in Nelatvijci v Latviji različne poglede, pa so: 23. avgust 1939 – sovjetsko-nemški pakt o nenapadanju; 17. junij 1940 – dan sovjetske okupacije Latvije; junij in julij 1941 – osvoboditev in druga okupacija; maj 1945 – začetek tretje okupacije; 14. junij 1941 in 25. marec 1949 – dve glavni sovjetski množični deportaciji oz. sploh sovjetske množične deportacije.

Hrvatom pa predstavlja veliko dilemo pogled na Jasenovac in Pliberk. V Tuđmanovi dobi se je v hrvaških učbenikih drastično zmanjšala vsebina, namenjena Jugoslaviji. Socialistično ideologijo je zamenjala nacionalistična. Fokus je bil usmerjen na Pliberk. Po Tuđmanu, tj. od leta 2000 naprej, je nastalo več alternativnih učbenikov; danes obstajajo štiri različni. V njih pa po besedah dr. Radoničeve obstaja težnja, da se Hrvaško prikaže kot žrtev tako sil osi kot tudi socialistične Jugoslavije.

V tretjem krogu razprav strokovnjakov je o izkušnjah Poljske spregovoril prof. dr. Krzysztof Ruchniewicz (Center za nemške in evropske študije Willy Brandt Univerze v Wrocławu), o izkušnjah Češke mag. Ondrej Matejka (Antikomplex in Center za državljansko izobraževanje v Pragi), o izkušnjah Romunije pa PD dr. Mariana Hausleitner (Deutsche Hochschule der Polizei, Münster). Moderiral je dr. Jens Hüttmann. Za Poljake je po letu 1989 varšavska vstaja postala ustanovitveni mit. Poljaki se zelo intenzivno ukvarjajo z zgodovino v času komunizma: z represijami po letu 1944/45, z odnosom poljske družbe do komunistične vlade, s takratnim gospodarstvom oziroma modernizacijo in z značajem totalitarne države. Dr. Ruchniewicz je med drugim izpostavil tudi simboliko znanega plakata s podobo Garyja Cooperja iz vesterna »Točno opoldne«, ki ga je Solidarność uporabila ob parlamentarnih volitvah leta 1989. Ta plakat je na Poljskem ikona in je hkrati tudi simbol za tesno povezanost Poljakov z ZDA. Intenzivnost, s katero se Poljaki ukvarjajo s svojo zgodovino in sploh z zgodovino diktatur, dobro ponazarja nevladna javna organizacija Center KARTA, ki sistematično zbira zgodovinske vire in

pričevanja v zvezi s poljsko zgodovino 20. stoletja. V okviru Inštituta narodovega spomina, ki se ukvarja z zločini, storjenimi nad poljskim narodom v času nacizma in komunizma ter z ohranjanjem zgodovinskega spomina na ta čas, pa je nastala spletna stran www.rok1989.pl, ki je bogat vir za informiranje o letu 1989 in o povojnem komunizmu. Dr. Ruchniewicz je ob tem dodal, da so sicer tudi na Poljskem zmanjšali število šolskih ur, namenjenih zgodovini.

Na Češkem se na totalitarizme na splošno gleda kot na nekaj, kar je prišlo od zunaj. Tudi komunistični režim imajo Čehi za nekaj, kar je bilo uvoženo od drugod, čeprav so spravili komuniste na oblast z volilno kampanjo. Razprave o totalitarizmu so po besedah mag. Matejke na Češkem zelo ostre in se nanašajo predvsem na politične prelomnice 48–68–89. Leta 1989 je na Češkem marsikdo pričakoval nadaljnji razvoj reformnega socializma iz leta 1968. Danes obstajajo na Češkem populistični poskusi prikazati socialistično obdobje kot dobo »pasivnega nasprotovanja«, kot nekakšen socialistični bidermajer. Odprla pa se je tudi diskusija v zvezi z množičnimi grobovi sudetskih Nemcev. Na splošno na Češkem razprava storilci – žrtve ni tako zrela kot v Nemčiji in ne tako burna kot na Poljskem.

Tudi Romunija ima dolgo izkušnjo diktature, saj je v njej že leta 1938 nastopila avtoritarna kraljeva diktatura. Druga svetovna vojna je bila za Romunijo nacionalna katastrofa. Po besedah dr. Hausleitnerjeve je bilo leta 1989 v Romuniji komaj kaj disidentov, zato so takrat prišli na oblast ljudje brez koncepta. Tudi po letu 1989 so imeli v romunskem zgodovinopisju glavno besedo dvorni zgodovinarji iz prejšnjega režima, ki so obravnavali le štirideseta in petdeseta leta, Ceaușescujev čas pa so komaj kaj reflektirali. V skladu s tem se tudi teme Securitate ni tematiziralo. Leta 1999 se je v zvezi z izidom takratnih učbenikov, ki so obravnavali tudi narodne manjšine, v romunskem parlamentu razvila vroča razprava. To je bil čas okrepitve romunskega nacionalizma. Vstop v Nato leta 2004 je na Romunijo pozitivno vplival v tem smislu, da se je distancirala od lika Iona Antonescuja. Tako novi učbeniki o njem ne govorijo. Sedanji romunski predsednik je dal tudi izdelati poročilo o Securitate, kar je spet sprožilo burne razprave v parlamentu. Zadnji čas so se arhivi Securitate sicer odprli, toda ohranila jih je njena naslednica in ne ve se, kaj vse je od njih sploh ostalo. Danes sicer v Romuniji veliko govorijo o totalitarizmu. Kot čas totalitarizma označujejo celotno dobo do leta 1989, toda obstaja tudi težnja, da bi se dobo Ceaușescuja prikazalo kot ne tako slabo.

Tem razpravam strokovnjakov so sledile tri vzporedne delavnice, v katerih so udeleženci intenzivneje obravnavali stanje v treh vsakokratnih državah. V delavnicah so strokovnjaki dopolnili svoje analize iz predhodnih razprav s predstavitvijo učnih gradiv in primerov iz prakse, s čimer so sprožali tudi diskusije med udeleženci delavnic. Sodeloval sem v tretji delavnici, v kateri so obravnavali države iz tretjega kroga razprav strokovnjakov. Na delavnici je mag. Matejka omenil, da so na Češkem pred leti radikalno decentralizirali kurikulum. Pri poučevanju zgodovine je v ospredju ideja, da naj se močnejše dela na kompetencah kot na podatkih. Toda češka mladina je danes zelo konformna in je ne zanima sodelovanje v aktualnih političnih razpravah, zato jo je težko učiti kompetence. Trenutno je poudarek na

modernizaciji metod in ne toliko tudi vsebin. Pri pouku zgodovine na Češkem dolgo ostanejo pri temah, kot so Marija Terezija, Jožef II. in Napoleon, ter potem komaj uspejo priti do leta 1945, zato za povojno zgodovino nemalokrat zmanjka časa. Češki učbeniki so tudi didaktično zastareli: preveč je besedila in premalo dela z viri. Splošni vtis o češki zgodovini, ki ga posredujejo učbeniki, je naslednji: leta 1918 je nastala slavna demokratična država, leta 1938 so prišli Nemci, leta 1948 pa so prišli komunisti. Ob tem je mag. Matejka ponovno izpostavil, da se v učbenikih ne reflektira, da so komunisti pravzaprav prišli na oblast z volitvami. Sicer pa v češki šoli obstaja tudi medpredmetno usklajevanje vsebin.

V zvezi z medpredmetnim sodelovanjem je madžarska udeleženka delavnice dala pobudo, da naj se bolj izkoristi naslednjo možnost, ki na splošno ostaja prezrta: v učenje tujih jezikov, ki je sicer dostikrat »vsebinsko prazno« (v učbenikih za tuje jezike najdemo kuharske recepte, potovanja ipd.), bi se lahko vstavilo tudi zgodovinsko vsebino.

Dr. Hausleitnerjeva je analizirala novi romunski učbenik, ki fašistično in antisemitsko Železno gardo predstavi v le enem, precej abstraktnem odstavku. Na lik in zgodovinsko vlogo Iona Antonescuja se isti učbenik naveže v le enem stavku, medtem ko vojne Romunije proti Sovjetski zvezi in več kot 350.000 žrtev romunskega holokavsta sploh ne omenja. Totalitarni režim v Romuniji se po tem učbeniku začne šele s komunizmom. Tudi madžarske manjšine ne omenja; vse, kar pove o Romih, pa je to, da so eden glavnih vzrokov za slabo podobo Romunije v evropskih medijih.

V zadnjih dvajsetih letih se je v poljski šoli na splošno zgodila velika sprememba. Cilji poljske šole so: posredovanje znanja; spodbujanje sposobnosti; vzgajanje (pod tem se skriva domovinska vzgoja). Smernice pri medpredmetnem sodelovanju pa so: evropsko izobraževanje; regionalno izobraževanje (tudi spodbujanje regionalne identitete); vzgoja o holokavstu. Ker je Poljska skozi 20. stoletje imela vlogo žrtve, ji je to olajšalo spoprijemanje z zgodovino totalitarizmov. V šoli tudi podpirajo sposobnost interpretacije, zato je v šolsko snov vključenih veliko virov (spomini, dokumenti ...). Osnovni ton poljske šole pri pouku o totalitarizmih je po dr. Ruchniewiczzu naslednji: Poljaki so se pogumno borili, a so izgubili veliko vojn. Sicer pa na Poljskem odpirajo tudi nekatere druge teme, kot je npr. poljski antisemitizem, kajti pomembno je, da se ve, da so tudi na Poljskem bile skupine prebivalstva, ki so ravnale drugače. Na Poljskem se zgodovina v gimnaziji (nižja srednja šola) konča s prvo svetovno vojno; zgodovina 20. stoletja se potem nadaljuje na liceju (višja srednja šola). V poljski šoli se poskuša posredovati ptičjo perspektivo 20. stoletja; poskuša se posredovati, kako so drugi doživljali iste teme. Dr. Ruchniewicz je ob tem dodal, da dejstvo, da mlade generacije nimajo več izkušnje s totalitarizmom, pri tem predstavlja določeno težavo. Tudi mag. Matejka je ugotavljal, da imajo današnji češki šolarji omejena znanja o totalitarizmu.

Za Slovenijo je posebej zanimiva tudi druga delavnica, v kateri je dr. Radonićeva predstavila analizo sprememb percepcije diktature v hrvaških učbenikih. Pred letom 1989 so bili v hrvaških učbenikih mednacionalni konflikti prevred-

noteni v razredne in ostajali nepredelani, v ospredju pa je bila supranacionalna zgodovina partizanstva. V Tuđmanovi dobi se je na Hrvaškem izvedla močna dejugoslavizacija. Vodilna ideja in izpolnitev hrvaške zgodovine je bila hrvaška nacionalna država. Druga svetovna vojna je bila radikalno prevrednotena: socialistično ideologijo je zamenjala nacionalistična; prikaz partizanskega boja je bil skrajšan za več kot polovico; NDH je dobila pozitivno vsebino, zločini pa so bili pripisani od nje umetno ločenemu ustaškemu režimu; preganjanje Srbov so upravičevali z njihovimi lastnimi zločini; ustaška koncentracijska taborišča so bila ukrepi proti političnim nasprotnikom in ne taborišča smrti za Srbe, Jude in Rome; poudarek je bil usmerjen na Pliberk in »križev pot«; partizanski boj se je vrednotil z vidika hrvaškega protifašističnega boja. Leta 1995 je bil izdan učni načrt, ki je kot glavni cilj pouka zgodovine definiral »krepitev nacionalne identitete«. Po Tuđmanovi dobi (od leta 2000 naprej) je izšlo več alternativnih učbenikov. Mimo nespremenjenega učnega načrta so ti obravnavali tudi teme, kot so holokavst, usoda nemške in italijanske manjšine po drugi svetovni vojni ter evropska integracija. Poudarek ni bil več usmerjen na zločine četnikov. Pri vrednotenju partizanstva so komunisti veljali za začetnike, a je bilo hkrati poudarjeno sodelovanje nekommunističnih sil, Hrvaške kmečke stranke in intelektualcev. Novi učni načrt iz leta 2006 ima ambiciozne cilje: multikulturalnost, multiperspektivnost, delo z viri, poučevanje interpretacije, razvoj kritičnega mišljenja. Realnost pa je naslednja: Hrvaško prikazujejo kot žrtev sil osi in socialistične Jugoslavije; pri negativnih nacionalnih dejavnikih so selektivni; trpljenje »drugih« le redko tematizirajo.

28. maja je bilo na programu simpozija predavanje prof. dr. Roberta Stradlinga (University of Edinburgh) z naslovom »Evropska zgodovina diktatur v 20. stoletju v srednji šoli«. Prof. dr. Stradling je bil zaradi bolezni odsoten, zato je njegov referat, ki ga je poslal po elektronski pošti, udeležencem prebrala mag. Ulrike Würz (Friedrich-Schiller-Universität Jena). Dr. Stradling je v svojem referatu izpostavil, da je pri poučevanju o 20. stoletju v evropskih srednjih šolah v ospredju predvsem politični oziroma geopolitični vidik, medtem ko so drugi razvoji in teme (tehnologija, množična kultura, migracije ipd.) odrinjeni na obrobje. Ugotavljal je tudi, da je po letu 1989 začenjala bolj pridobivati na pomenu multiperspektivnost, vzporedno s tem pa se je pri pisanju učbenikov in pri poučevanju povečala uporaba primarnih in sekundarnih zgodovinskih virov. V devetdesetih letih so sicer v Srednji, Vzhodni in Jugovzhodni Evropi pri pouku zgodovine pogosto začenjali dajati večji poudarek nacionalni zgodovini, v nekaterih primerih celo nacionalistični zgodovini. Po drugi strani pa so obstajala tudi nekatera prizadevanja po uveljavljanju širše evropske perspektive: tako sta leta 2006 Francija in Nemčija celo izdali skupni zgodovinski učbenik. Toda ob tem se pojavi vprašanje: Za katero evropsko perspektivo naj pri tem gre? Ali Evropo bolje opredeljuje njena skupna kulturna dediščina ali njena raznolikost? V primeru zahodnocentrizma v Zahodni Evropi so dogodki v Srednji, Vzhodni in Jugovzhodni Evropi omenjeni le tedaj, če so pomembni za Zahod. Dr. Stradling daje prednost tematskemu pristopu k zgodovini 20. stoletja, čeprav pri tem obstaja nevarnost, da učencem posredujemo fragmente

evropske zgodovine, ne pa sklenjenega pregleda. Da bi učenci razumeli, kaj se je zgodilo v 20. stoletju, potrebujejo dober kronološki pregled, toda šolski kurikulum je v tem pogledu pogosto prenatrpan s faktografijo. V kurikulumu mora biti tudi prostor za poglobljeno obravnavo posameznih ključnih tem, hkrati pa mora biti poleg politike in mednarodnih odnosov več pozornosti namenjene tudi drugim dejavnikom. Dve ključni politični in diplomatski temi, ki prineseta več jasnosti v poučevanje zgodovine diktatur v 20. stoletju kot tudi zgodovine 20. stoletja na splošno, sta po dr. Stradlingu 'konflikt in sodelovanje' ter 'diktatura in demokracija'. Toda tematski pristop, ki omogoča globlji in širši vpogled v življenje v diktaturah, v nekaterih državah ni mogoč brez večjih reform v tamkajšnjem kurikulumu. Zato je treba iskati rešitve v okviru mogočega. Dr. Stradling najde eno od možnosti pri dr. Normanu Daviesu, ki sicer zagovarja trditev, da je za Evropo v prvi vrsti značilna njena raznolikost. Dr. Davies je namreč mnenja, da moramo pri poučevanju nacionalne zgodovine v šolah na začetku vsake nove teme oziroma obdobja najprej pogledati širšo evropsko razsežnost, preden se osredotočimo na nacionalno situacijo. Toda številni učitelji menijo, da jih učni načrti, učbeniki in število razpoložljivih šolskih ur preveč omejujejo pri uporabi takšnega pristopa. Zato dr. Stradling zastopa stališče, da je treba razmišljati o kvalitativnih in ne kvantitativnih spremembah pri poučevanju: treba je bolj razmišljati, *kako* naj učitelj pristopi k obstoječemu kurikulumu, in manj *kaj* naj uči. Dr. Stradling tudi ni privrženec ideje o enotnem evropskem zgodovinskem učbeniku. Bliže mu je ideja o spletni multimedijiški rešitvi, pri čemer predstavi ambiciozni projekt Historiana, ki nastaja pod okriljem EURO-CLIO. Spletna stran Historiana bo predvidoma dostopna od leta 2012 naprej in na njej bo učiteljem in učencem na voljo veliko multimedijskega gradiva oziroma virov iz vse Evrope, ki jih bodo ti lahko kritično analizirali, primerjali in raziskovali. Historiana bo strukturirana tematsko ter je zamišljena kot dopolnilo in ne kot alternativa obstoječim učnim pripomočkom.

Po predstavitvi Stradlingovega referata se je razvila razprava, v kateri je bilo med drugim rečeno, da je ideja o skupnem evropskem učbeniku pravzaprav nastala že pred letom 1989 v pariških krogih in da so takrat za avtorje iz Vzhodne Evrope želeli pridobiti disidente. Razpravi o Stradlingovem referatu je sledila predstavitev dela v delavnicah dan prej, nato pa še zaključni plenum celotnega simpozija. V zaključnem plenumu, ki ga je moderirala dr. Mätzingova, je posebej odmevalo vprašanje prof. dr. Olge Bombardelli (Università degli Studi di Trento), ki se je vprašala, kako pri učencih razviti »raster« oziroma nekakšno sito, s katerim bodo ti v družbi prepoznali nevarnost za nastop diktature. To je gotovo eno temeljnih vprašanj, ki zadeva sam cilj in namen poučevanja o diktaturah in totalitarizmi v 20. stoletju. Ob tem pa menim, da bi bilo tudi za Slovenijo zelo dobrodošlo, da bi poglobili raziskave o našem odnosu do diktatur v 20. stoletju v slovenskih učbenikih nekoč in danes, saj bi s tem sami sebi nastavili svojevrstno ogledalo.

Maksimiljan Fras